

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NƏSİMİ adına DİLÇİLİK İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

FİDAN SAMİR qızı SƏLİMOVA

**DİSKURSUN FORMALAŞMASINDA MODALLIĞIN ROLU
(İNGİLIS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNİN
MATERİALLARI ƏSASINDA)**

5704.01 – Dil nəzəriyyəsi

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2017

Dissertasiya AMEA İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Nəzəri dilçilik şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər

Fikrət Fətiş oğlu Cahangirov
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponentlər:

İlham Mikayıl oğlu Tahirov
filologiya üzrə elmlər doktoru

Məhəbbət Nəcəf qızı Əsədova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat:

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Müasir Azərbaycan dili və Xarici dillər və onların tədrisi kafedraları

Müdafiə “ _____ ” _____ 2017-ci il saat “ _____ ”-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun nəzdində filologiya üzrə elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyaların müdafiəsini keçirən Dissertasiya Şurasının D.01.141 iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti 115, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “ _____ ” _____ 2017-ci ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent:

S.Y.Məmmədova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Diskurs anlayışı elmə son dövrlərdə gəlməsinə baxmayaraq, ən müxtəlif sahələrdə intensiv istifadə olunur, lakin onun məna tutumunda hələ də tam aydınlıq yoxdur. Buna görə də onu formalaşdıran elementlərin ayrı-ayrılıqda və məcmu şəklində, bir-birinə nisbətdə nəzərdən keçirilməsi son nəticədə məfhumun özünün məna tutumuna aydınlıq gətirməyə rəvac verə bilər. Diskursun tərkib elementlərindən biri kimi bu baxımdan modallıq kateqoriyası mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Modallıq istənilən diskursun bu və ya digər növündə, onun formalaşmasında iştirak edir və deyilənə münasibət hissəsinin əsasında durur (obyektiv və ya subyektiv) və bilavasitə gerçəkliyin və ya deyilənin qiymətləndirilməsi funksiyasını yerinə yetirir. Bu qiymətləndirmə həyat hadisələrinin özündə, onlara yanaşmalarda və yaşanarlarda fərqli olduğundan, onların formalaşmasında iştirak edən modallıq da olduqca rəngarəng olur, yəni diskurs mətn, kontekst-verbal və qeyri-verbal ifadə vasitələrinin məcmusu, sözügedən hadisənin baş vermə şəraiti və s. vəhdətidirsə, modallıq həmin vəhdətin özəlliyini yaradan, ona müəyyən özəlliyi verən (deyənin deyilənə, deyilənin gerçəkliyə və. münasibətini çatdıran) elementidir.

Biz diskursun formalaşmasında modallığın rolunu araşdırdığımızdan, istənilən halda modallığa mövcud yanaşmaları ümumi şəkildə nəzərdən keçirməli, ən səciyyəviləri müəyyənləşdirməli, modallığın təzahürünü söz, mətn, kontekst və son nəhayətdə, diskurs səviyyəsində öyrənməliyik. Hər səviyyənin özünün özəlliklərinin olması şəksizdir. Məsələn, mətn səviyyəsində yanaşmada danışanın deyilənə münasibəti məsələsi aktualdır ki, bu da subyektiv modallıqdır. “Məhz subyektiv modallıq mətnin interpretasiyasının məqsəd və vəzifələrinə relevantdir”.¹

Belə yanaşmada subyektiv modallığa “nəzər nöqtəsi” anlayışı yaxındır. M.Tulan bunu “fokalizasiya” adlandırır. Fokalizasiya məfhumu altında “əşyaya baxış, onu duyma, anlama, qiymətləndirmə”² başa düşülür.

Modallığın bütün diskurs növlərində yer aldığını nəzərə alaraq, onu həm geniş səpkidə, həm də konkret diskurs növü təmsalında dar çərçivədə nəzərdən keçirmək daha məqsəduyğundur. Bu zaman modallıq (həm obyektiv, həm də subyektiv) mətn, kontekst və bütövlükdə diskurs

---

¹ Наер В.Л. Из лекций по теоретическим основам интерпретации текста. М.: Московский гос. лингв. ун-т, 2001, с.61.

² Toolan M.J. Narrative: A critical linguistic introduction. L. N.-Y., Routledge, 1998. 18. (Interface). 2001, p.67.

səviyyəsində nəzərdən keçirildikdə, onun xüsusiyyətləri daha dolğun aşkarlanı bilər.

Modallığın öyrənilməsində son dövrlərdə müşahidə olunan əsas tendensiyalar da sözügedən problemin aktuallığına dəlalət edir. Belə ki, müasir linqvistik tədqiqatların ardıcıl antroposentrik yönümlülüüyü tamamilə qanunauyğun olaraq modallığın öyrənilməsində tədqiqatçıların daha çox mətni-diskursiv aspektə diqqət yetirməsini şərtləndirmişdir. Təsadüfi deyil ki, modallıq probleminə həsr olunmuş ən müxtəlif yönümlü tədqiqatlarda modallıq mətnin bütün vahidlərini vahid mənə və struktur tamlığında birləşdirən və geniş ifadə vasitələri dəstinə malik çox mühüm mətnyaratma və mətnqavrama elementi olan bir kateqoriya kimi nəzərdən keçirilir. Mətn modallığı ən müxtəlif üslublara aid olan mətnlər əsasında öyrənilir və əsas etibarilə bundan çıxış edərək diskursların modallığı haqqında fikir formalaşdırılır. Belə yanaşma modallığın mətnin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq ən müxtəlif təzahürlərini öyrənməyə imkan verir. Tədqiqat mövzusunun aktuallığı da modallığın məhz diskursda tam realizə olunması, diskursun isə məhz modallıq hesabına tam dolğunluğu ilə mənə kəsb etməsi və deməli, diskursun formalaşmasında modallığın aparıcı yer tutması ilə şərtlənir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Diskurs və modallığın sıx vəhdətdə olduğunu və modallığın diskursun formalaşmasında çox böyük rol oynadığını əksər mütəxəssislər etiraf etsələr də, hər iki anlayışın şərhində elmdə vahid, birmənalı qavranılan nəzər nöqtəsinin olmadığından çıxış edərək, tədqiqat işində Azərbaycan dilçiliyində ilk addım kimi müxtəlif elmlərin nailiyyətlərini cəlb edərək, diskursun formalaşmasında modallığın oynadığı rolu konkret misallar əsasında göstərməyə cəhd edilmişdir. Bu problemi həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan şərh etmək üçün modallıq anlayışı yalnız dil müstəvisində deyil, daha geniş müstəvidə nəzərdən keçirilmiş, onun ən müxtəlif nəzəriyyələrdə fərqləndirilən növləri, onların xüsusiyyətləri modallığın özünəməxsus təzahürləri olan publisistik və ədəbi-bədii diskurslar təmsalında nəzərdən keçirilmişdir və göstərilmişdir ki, diskursda modallıq yalnız qrammatik vasitələrlə ifadə olunmur, bir çox hallarda modallıq qeyridil vasitələri ilə və ya ikinci planda qavranıla bilən linqvokulturoloji amillərlə ifadə oluna bilər. Onun qavranılmasının da dinləyən (oxuyanın) linqvokulturoloji hazırlığından asılı olması fikrinin doğruluğu təsdiqlənir.

Tədqiqatın obyektı Azərbaycan və ingilis dillərində modallığın müxtəlif səviyyələrdə ifadə vasitələri və üsullarıdır.

Tədqiqatın predmeti obyektiv və subyektiv modallığın mətn və kontekst kateqoriyalarında və onların diskursda realizə olunmasıdır.

Tədqiqatın metod və mənbələri. Dissertasiya işində əsasən müqayisəli, mətni və diskursiv təhlil metodlarına müraciət edilmişdir. Bununla yanaşı, müraciət olunan diskursların spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla jurnalistika nəzəriyyəsi və ədəbiyyat nəzəriyyəsinin müəyyən təhlil prinsipləri və üsullarından da istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın mənbələri qismində daha çox janr növləri olan və obyektiv və subyektiv modallıqların daha sıx vəhdətdə çıxış etdiyi, müəyyən hallarda birinin digərindən birmənalı şəkildə fərqləndirilməsinin belə çətin olduğu Azərbaycan və ingilis dillərində mövcud olan bədii və publisistik diskurs nümunələridir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi ingilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında diskursun formalaşmasında modallığın rolunu müəyyənləşdirməkdir.

Bu məqsəddən aşağıdakı vəzifələr irəli gəlir:

-modallıq və onun növlərinə müasir elmdə olan əsas baxışları nəzərdən keçirmək;

-modallıq və predikativlik probleminə aydınlıq gətirmək;

-mətn və diskursun qarşılıqlı əlaqəsini və diskursun tərkib hissəsi kimi mətnin modallığına olan baxışları öyrənmək;

-“qiymətləndirmə” və subyektiv modallığın qarşılıqlı nisbəti məsələsini tədqiq etmək;

-diskursun növləri və onlarda subyektiv modallığın fərqli təzahürü müddəasını əsaslandırmaq;

-ədəbi-bədii və publisistik diskurslarda subyektiv modallığın ifadə üsulları və vasitələrini aşkarlamaq.

Tədqiqatın elmi-nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Diskurs və onun formalaşmasında modallığın rolunun müəyyənləşdirilməsi böyük elmi-praktiki əhəmiyyətə malikdir. Tədqiqatın nəticələri linqvistika və linqvokulturologiya ilə bağlı nəzəri kursların tədrisində və praktik dil dərslərində bakalavr və magistratura səviyyəsində istifadə edilə bilər. Bundan başqa, qloballaşma dövründə tərcüməyə diqqətin artması nəzərə alınsa, praktik tərcümədə tərcümə edilən diskursun tərcümə dilində daha dolğun çatdırılması üçün diskursun və onun “təsir dairəsini” müəyyənləşdirən modallığın tərcüməçi tərəfindən dolğun qavranılması və bundan çıxış edərək tərcümənin həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan tədqiqatda əldə olunan nəticələrdən tərcümə ixtisaslarında da istifadə edilə bilər.

‘Müdafiyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Bir sıra tədqiqatçılar modallığı mətn və diskursda nəzərdən keçirdikdə, bu məfhumlar arasında bərabərlik işarəsi qoyurlar. Mətn yazılan və ya deyilən kimi götürülürsə, diskurs anlayışı ondan xeyli genişdir. Diskurs mətni özündə ehtiva etsə də, deyim situasiyası, tərz, qeyri-dil amillərinin iştirakı vasitəsilə çatdırılan məna çoxluğunu da özündə əks etdirir. Buna görə də modallıq hadisəsinin öyrənilməsində bu çoxluq mütləq nəzərə alınmalıdır. Onun öyrənilməsində yalnız “maddiləşmiş” mətnin özü ilə məhdudlaşmaq olmaz, çünki diskurs özündə mətni və sosial kontekstdə olan dinamik dil fəaliyyətini birləşdirir.

2. Konkret leksik vahidin daşdığı məna cümlədə konkretləşdiyi kimi, cümlənin də daşdığı məna yükü məndə realizə olunur, mətnin isə mənası tam dolğunluğu ilə diskursda aşkarlanır. Modallıq bütün səviyyələrdə özünə yer alsın da, son nəticədə tam dolğunluğu ilə diskursda özünü göstərir və diskursun ayrılmaz komponentinə çevrilir.

3. Subyektiv modallıq münasibətin bildirilməsi şəklində meydana çıxdığından bilavasitə “qiymətləndirmə” ilə əlaqədardır. Qiymətləndirmə isə ən müxtəlif vasitələrlə ifadə olunur. Bu, leksik vasitələrin seçilməsi, cümlədə söz sırası, məndə söyləmlərin birləşməsi məntiqi, diskursda isə deyilənlərin hamısının qeyri-dil vasitələri, deyim situasiyası vasitəsilə realizə olunur.

4. Diskursun təsnifatını birmənalı aparmaq və vahid nəticəyə gəlmək yolundakı əsas çətinlik diskursun özünün olduqca geniş anlayış olması ilə şərtlənir. Bu da diskursa yanaşmalar çoxluğunu doğurur. Belə ki, diskurs kommunikasiya prosesində danışanla dinləyən arasında baş verən hadisə, kommunikativ hərəkətin verbal hadisəsi, konkret danışmaq, danışmaq tipi, hətta janr, sosial formasiya kimi nəzərdən keçirilir.

5. Diskursla dilin üslubları arasında paralellər apararaq demək olar ki, obyektiv modallıq daha çox işgüzar və elmi diskurslarda (üslublarda), subyektiv modallıq isə publisistik və ədəbi-bədii diskursların formalaşmasında iştirak edir. Özü də nəzərə alınmalıdır ki, publisistik diskursun xəbər formalarında obyektiv modallıq aparıcı yerdə olursa, analitik və bədii publisistikada subyektiv modallıq üstünlük təşkil edir. Ədəbi-bədii diskurslarda subyektiv modallıq birmənalı şəkildə özünə yer alır. Və əgər lirik diskurslarda subyektiv modallıq bariz təzahür edirsə, epik və dramatik diskurslarda o ilk nəzərdən daha az təzahür edir.

Tədqiqat işinin aprobasiyası. Dissertasiya işi AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Nəzəri dilçilik şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın əsas nəticələri müəllifin Respublika və Beynəlxalq konfrans-

larda təqdim etdiyi məruzələrində, həmçinin ölkəmizdə və xaricdə nüfuzlu elmi jurnallarda çap olunmuş məqalə və tezislərində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin quruluşu. Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri işin strukturunu müəyyən etmişdir. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyekt, predmeti, metodları müəyyənləşdirilir, onun fərziyyəsi, elmi yeniliyi, nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti göstərilir, müdafiəyə təqdim olunan əsas müddəalar şərh edilir.

Dissertasiyanın **“Modallıq və diskurs: özəllikləri və qarşılıqlı münasibətləri”** adlı **birinci fəsil** beş yarım fəslə bölünür. *Birinci yarım fəsil “Modallıq və onun növləri”*ndən bəhs edir. Qeyd olunur ki, modallıq anlayışının dilçilikdə xeyli müddətdir istifadə olunmasına baxmayaraq, onun nə mənə tutumuna, nə əhatə dairəsinə, nə də dil vahidləri arasında qrammatik funksiyasına dair məsələlərdə hələ də tam aydınlıq müşahidə olunmur. Bunun da əsas səbəbi, zənnimizcə, anlayışın özünün dildə tutduğu yer, funksiyasının yalnız qrammatika səviyyəsində deyil, ondan xeyli kənar da yerinə yetirilməsi ilə bağlıdır. Bu da ondan irəli gəlir ki, mütəxəssislərin bir qismi modallığı dar mənada götürərək, onu modal sözlərlə eyniləşdirir, digər qismi isə anlayışa geniş səpkidən yanaşır, onu danışanın dinləyəne və deyilənə gerçəkliyə münasibəti kimi nəzərdən keçirir. Burada qeyd olunan iki kənar həddən başqa bir sıra aralıq hədləri və hər bir alimin ümumidən qismən fərqli öz yanaşmasının da olduğu nəzərə alınsa, modallıq anlayışına baxışların nə qədər çox olduğu və bu çoxluq içərisində vahid baxışın formalaşdırılmasının çətinliyi, qismən də olsa, aydın olar. Modallığın dil təbiətinə və onun təsnifatı prinsiplərinə mövcud çoxsaylı baxışları ümumiləşdirərək iki əsas yanaşmanı fərqləndirmək olar. Bunlar əsas etibarilə modallığın şərhinin genişliyi ilə bağlıdır.

Dar yanaşmaya görə, dil modallığı mülahizənin məntiqi modallığı səviyyəsinə endirilir və formal məntiqdə fərqləndirilən mümkünlük, zərurilik və gerçəklik mənaları ilə məhdudlaşdırılır.¹

---

¹ Бондаренко В.Н. Виды модальных значений и их выражение в языке // Филол. науки, 1979, №2, с.54-61; Гребенкина И.И. Проблема многозначности в сфере модальности, автореф. дис...канд.филол.наук. М., 1995, 20 с.; Дешериева Т.И. Структура семантических полей чеченских и русских падежей. М. Наука 1974, 300с.; Кольшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. М.: Наука, 1990, 103 с.; Небыкова С.И.

Bu yanaşma dilçilər tərəfindən dəstəklənmir, çünki “mülahizənin məntiqdə qəbul olunmuş modal kvalifikasiyaları modallığın lingvistik konsepsiyası üçün oriyentir ola bilməz... təhkiyənin obyektivləşdirmə vasitələrinin təbii dildə realizə olunan semantik diapazonundan nəinki tam istifadə etmir, hətta yalnız deyim səhihliyi dərəcəsinin dəqiqləşdirilməsi ilə bağlı olan məna çalarlarının dolğunluğunu belə canlandırmırlar”.¹ Geniş yanaşma lingvistikada daha çox yer almışdır. Həmin yanaşmaya görə, modallığın məna tutumuna yalnız mümkünlük, zərurilik və gerçəklik mənaları deyil, həm də reallıq/irreallıq, səhihlik, ehtimallıq, arzu², həmçinin təsdiq/inkar³, emosionallıq⁴, müəllifləşdirmə, qiymətləndirmə¹, fikrini çatdırma, arzunu bildirmə², kontekst praqmatikası³, sual/cavab⁴ mənaları da daxildir.

Модальность предложения с зависимым инфинитивом (значения возможности и необходимости). М., 1981, с.5; Панфилов В.З. Категория модальности и ее роль в конституировании структуры предложения и суждения // Вопросы языкознания. 1977, №4, с. 39; Сабанеева М.К. Логическая и лингвистическая сущность модальности высказываний // Проблемы комплексного анализа языка и речи. Л., 1982, с.71-75.

¹ Ляпон М.В. Из истории выражения модальности в русском языке. Автореф. канд. диссертации. М.: 1971, с.21.

² Ваулина С.С. Эволюция средств выражения модальности в русском языке. Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1998, 143 с.; Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Изд-во “Советская энциклопедия”, 1969, 608 с.; Ладыгин Ю.А. Информативная роль коннотативных значений в прозаическом художественном тексте // Филол. науки, 2000, №2, с.75-83.; Пиотровская Л.А. Эмотивные высказывания как объект лингвистического исследования. СПб.: Изд-во СПбГУ, 1994, 145 с.; Гехтляр С.Я. Модальность, персональность, темпоральность как потенциальные грамматические семы инфинитива // Русский инфинитив: категориальная характеристика, функционирование. СПб., Брянск: Изд-во РГПУ, 1996, с. 104-164.; Эслон П.А. Модальное значение возможности и невозможности в русском языке (Типология и средства выражения). Автореф. дисс.... канд. филол. наук. Л., 1987, 17 с.

³ Адмони В.Г. О модальности предложения / учен. зап. Ленингр. Гос. Пед. ин-та, 1956, Т.21, вып. 1. с. 47-70; Сабанеева М.К. Логическая и лингвистическая сущность модальности высказываний // Проблемы комплексного анализа языка и речи. Л., 1982, с.71-75; Цоллер В.Н. Эмоционально-оценочная энантосемия фразеологизмов // Филол. науки, №4, 2000, с.56-64.

⁴ Шатуновский И.Б. Семантика предложения и нереперентные слова. Коммуникативная перспектива. Прагматика. М.: Языки русской культуры, 1996, 399 с.; Москальская О.И. Грамматика текста. М.: Высшая школа, 1981; Гребенкина И.И. Проблема многозначности в сфере модальности, автореф. дис...канд. филол. наук. М., 1995, 20 с.; Адамец Я. Очерк функционально-трансформационного синтаксиса современного русского языка (I однобазовые предложения). Прага, 1972; Володина Г.И. Функционирование конструкций со значением возможности и должностояния действия. М., 1975; Петров А.Б. Безлично-модальные предложения в современном русском языке. Автореф. дис...канд. филол. наук. Архангельск, 1999, 23 с.; Петров Н.Е.

Амма белə şərhin özünün qüsurları var. Belə ki, modallığın struktur-məzmun həcmi geniş diapazonda götürülsə, o nəşə mücərrəd bir linqvistik kateqoriyaya çevrilə bilər, buna görə də tədqiqatçılar tamamilə haqlı olaraq onun daha səmərəli tədqiqat yönümlərini axtarmaqda davam edirlər. Bu yönümlərdən biri və bəlkə də, zənnimizcə, ən məntiqli görünəni funksional yanaşmadır ki, bu da son nəticədə “münasibətlər” məsələsinə söykənir.

Azərbaycan dilçilərindən A.Aslanov, Ə.Cavadov, F.Zeynalov, N.Ağazadə, S.Cəfərov, M.Hüseynzadə, Z.Əlizadə, Z.Budaqova və başqaları modallığın cümlə səviyyəsində linqvistik kateqoriya kimi tədqiqat sahəsində çox böyük işlər görmüşlər.⁵

О содержании и объеме языковой модальности, Новосибирск, 1982, 161 с.; Петров Н.Е. Модальные слова в якутском языке. Новосибирск, Наука, 1984, 207 с.

¹ Клобуков Е.В. Падеж и модальность // Русский язык. Функционирование грамматических категорий. Текст и контекст. М.: Наука, 1984, с.43-65.; Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. М.: Наука, 1985, 228 с.; Краснова Т.И. Субъективность модальность (материалы активной грамматики). СПб.: Изд-во СПбГУЭиФ, 2002, 189 с.

² Кукса И.Ю. Диахронический аспект изучения модальности публицистического текста // Модальность в языке и речи: новые подходы к изучению модальности: сб. науч. тр. Калининград: Изд-во РГУ им. И.Канта, 2008, с.169-180; Колобкова Л.В. Средства выражения модального значения волеизъявления в русском языке XVII начала XVIII вв.: автореф.дис...канд. филол. наук. Тверь, 1995, 24с.; Попова Е.А. Коммуникативные аспекты литературного нарратива: автореф. дис...д-ра филол.наук. Липецк, 2001, 41 с.

³ Немец Г.П. Актуальные проблемы модальности в современном русском языке. Ростов на Дону: Изд-во Ростовск. ун-та., 187 с.; Прокофьева И.В. Модальность как выражение концепции автора: автореф. дис...канд.филол. наук., Тбилиси, 1990, 24 с.; Пуховская М.Ю. Модальные значения сложного предложения в научной (медицинской) речи: автореф.дис...канд.филол.наук: Тверь, 1995, 20 с.

⁴ Бенвенист Э. Общая лингвистика. М.: Прогресс, 1974, 447 с.; Алисова Т.Б. Дополнительные отношения модуса и диктума // Вопросы языкознания. 1991, №1, с.54-64; Мелиг Х.Р. Частичные и полные модальные вопросы // Модальность в языке и речи: новые подходы к изучению: сб. науч. тр. Калининград: Изд-во РГУ им. И.Канта, 2008, с.75-92.; Рагозина Е.В. Модальность вопросительных предложений в современном русском языке: дис...канд.филол. наук. Калининград, 2008, 24 с.; Фридман Л.Г. Вопросительные предложения в современном немецком языке: автореф.дис... канд.филол.наук. М., 1960, 25 с.; Шагуновский И.Б. Семантика предложения и нереперентные слова. Коммуникативная перспектива. Прагматика. М.: Языки русской культуры, 1996, 399 с.

⁵ Aslanov A.Ə. Modal sözlər. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı. 1960, 335 s.; Cavadov Ə. Modallıq məsələsinə dair bəzi qeydlər. Azərbaycan SSR EA-nın Xəbərləri (İctimai elmlər seriyası), 1959, №2, s. 83-89; Zeynalov F.R. Müasir türk dillərində ətad və modal sözlər. Bakı, 1965; Ağazadə N.Г. К вопросу о категории наклонения и модальности в современном азербайджанском языке. Изд-во АН Азерб. ССР, Баку, 1965, 112 с.; Cəfərov S. Azərbaycan dilində felin şəkilləri məsələsinin

Birinci fəslin *ikinci yarımfəsl*li modallıq və **predikativliyin** qarşılıqlı münasibəti və onların bir-birinə nə dərəcədə nüfuz etməsi ilə bağlıdır. Sözügedən anlayışların hər birinin dərkində və şərhində tam fikir eyniliyinin hələ də olmadığını nəzərə alsaq, problemə tam aydınlıq gətirməyin nə qədər çətin olduğunu başa düşmək olar. Göstərilir ki, predikativlik sintaksisdə vacib, konstruktiv yer tutur və dil materiallarının kommunikasiya faktına çevrilməsi məhz onun sayəsində mümkün olur.¹

Bu tərif kifayət qədər əhatəli olsa da, anlayışın və dil hadisəsinin mahiyyətini tam dolğunluğu ilə açıqlamır.

Professor Qəzənfər Kazımov predikativliyi cümlə ilə bağlı nəzərdən keçirir və onu cümlənin mühüm əlamətlərindən biri hesab edərək bildirir ki, “Mübtəda-xəbər əlaqəsi cümlə strukturunun təşkeledici mərkəzidir”.²

Tədqiqatçıların bir qismi predikativliyi modallıqla eyniləşdirir və modallığı cümlənin predikativliyinin müəyyən forması hesab edirlər. Amma modallığı predikativliyin ifadə forması kimi səciyyəvləndirənlər də var.³

Hər iki yanaşmada, deyim tərzindən çıxış etsək, predikativlik ön plana keçir, modallıq isə ikinci planda qalır. Əslində isə, bizə belə gəlir ki, bu iki anlayışı bir-birinə qarşı qoymadan və eyniləşdirmədən, onların münasibətinə və bağlılığına diqqət yetirmək lazımdır. Bu anlayışların məna tutumuna və qarşılıqlı nisbətinə aydınlıq gətirmək üçün ədəbiyyatşünaslıqdakı məzmun və forma anlayışlarının münasibəti ilə paralel aparmaq olar. Məzmunu formanın köməyi ilə və əksinə, formanı məzmunun vasitəsilə izah etmək mümkün olsa da, təcrid olunmuş şəkildə onların izahını vermək qeyri-mümkündür. Məzmun formasız və forma məzmunuz mövcud olmadığı kimi, predikativlik modallıqsız və modallıq predikativlik olmadan mümkün deyil. Burada predikativlik “forma” kimi “vasitə”, modallıq isə “məzmun” kimi “çatdırılındır”. Bu tezis əsas

---

qoyuluşuna dair. Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi. Birinci buraxılış, Bakı, 1963, s.21; Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, Maarif, 1973, 275s.; Əlizadə Z. Müasir Azərbaycan dilində modal sözlər. “Maarif” nəşriyyatı. Bakı, 1965, 148 s.; Budaqova Z.İ. Müasir Azərbaycan ədəbi dilində sadə cümlə. Bakı, “Elm”, 1963, 224 s.

¹ Abbasova E.M. Predikativlik və modallığın qarşılıqlı əlaqəsi (İngilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında). Fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasının avtoreferatı. Bakı, 2011, 20 s.; <http://lingold.ru/predikativnost-i-modalnost>

² Quliyev Q. A. Müasir alman dilində modal fellərin funksional-semantik təhlili və onların Azərbaycan dilində ifadə vasitələri. Fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasının avtoreferatı. Bakı, 2004, 21s.

³ Романова Т.В. Модальность как текстообразующая категория в современной мемуарной литературе. Монография. СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2003, 298 с.

götürülsə, hər iki anlayışın dərkinə müəyyən aydınlıq gətirilə bilər. Bu yanaşmada predikativlik modallığın ifadə vasitəsi kimi çıxış edir. Bunu əsaslandırmaq üçün modallığın müxtəlif səviyyələrdə təzahürünə müraciət etmək olar.

Dilçilərin bir qismi, tamamilə haqlı olaraq, modallığı predikativlikdən daha geniş kateqoriya kimi səciyyələndirirlər.¹

Bizim modallıqla predikativliyin vəhdəti haqqında dediklərimiz rus dilçisi Q.V.Kolşanskiyin fikri ilə ümumi şəkildə səsləşir və dolayısı ilə təsdiqlənir. O, cümlənin modallığını ümumi semantik kateqoriya hesab edir. Onun fikrincə, modallıq söyləmə vasitəsi ilə reallaşır və tam şəkildə söyləməyə aid olur. Söyləmə semantik baxımdan iki hissəyə bölünə bilməz. Məna cəhətinə görə cümlə tamdır. Semantika modallıqdan doğru və kommunikasiya prosesində reallaşır.²

Birinci fəslin *üçüncü yarım fəslində* “*Mətn və diskurs məsələsinə dair*” adlanır. Bildiyimiz kimi, “diskurs” anlayışı yalnız dilçilikdə deyil, hazırda elmin digər sahələrində də geniş istifadə olunur və olduqca geniş və ən əsası, fərqli mənalarda işlədilir. Buna görə də diskurs anlayışına hətta konkret bir elm sahəsində belə tam əhatəli və birmənalı tərif vermək olduqca çətindir. Nəzərə alsaq ki, hər elm sahəsində anlayışın məna tutumu başqalarındakından fərqlidir, onda ümumiyyətlə, diskurs anlayışının məna tutumunu tam müəyyənləşdirib, onu universal tərif kimi təqdim etmək qeyri-mümkün görünür. Bununla belə tədqiqatın metodoloji baxımdan bitkinliyi üçün bunu etmək lazımdır və dilçilik elmində buna dəfələrlə cəhd edilmişdir.

Son dövrlərdə bir çox elm sahələrində diskurs haqqında yüzlərlə tədqiqat işlərinin meydana çıxmasına baxmayaraq, məfhumu nə terminoloji baxımdan, nə də məna tutumunun şərh baxımından vahid yanaşma hələ də yoxdur.

Birinci fəslin *dördüncü yarım fəslində* “*Mətnin modallığı məsələsinə müxtəlif yanaşmalar*” təqdim olunur. Modallığın mətn səviyyəsində tədqiqi ayrıca götürülmüş cümlənin də modal mahiyyətinə daha dərindən nüfuz

---

¹ Abdullayev Ə. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs. Bakı: “Zərdabi LTD” MMC, 2011, 272 s.; Abdullayev Ə. Ə. Koqnitiv dilçiliyin əsasları. Bakı, “Sabah”, 2006, 228 s.; Abdullayev S. Qeyri-səlis dilçilik təcrübəsi. Bakı, “Victory”, 2013, 596 s.; Адмони В.Г. О модальности предложения / учен. зап. Ленингр. Гос.Пед.ин-та, 1956, Т.21, вып. 1. с. 47-70; Шатуновский И.Б. Семантика предложения и неререферентные слова. Коммуникативная перспектива. Прагматика. М.: Языки русской культуры, 1996, 399 с.

² Кольшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. М.: Наука, 1990, 103 с.

etməyə imkan verir. Buna görə də o, mətn səviyyəsində öyrənilir. “Mətn kateqoriyasının tədqiqi sahəsində qrammatika tərəfindən edilənlərin hamısını nəzərə alan mətn qrammatikası qarşısında sözləm modallığına tam mətn mövqeyindən baxmaq, cümlə səviyyəsində mümkün olmayan daha ümumi qanunauyğunluqları dərk etmək məsələsi durur”.¹

Modallıq isə əslində bir qədər başqa səpkidən, mətnin aktualaşdırıcısı kimi nəzərdən keçirilə bilər. Modallıq kateqoriyasına mətni yanaşmaya, O.İ.Moskalskayanın fikrincə, yalnız onun tam nəzərdən keçirilməsi deyil, həm də modal açarın qeyd edilməsi, bir növ mətnin modal xətti daxildir; mətn polimodaldırsa, onun modal strukturu müxtəlif modal açarların qarşılıqlı əlaqəsi vasitəsilə formalaşır. Modallığın mətnin xüsusi kateqoriyası olması fikrinə İ.R.Qalperində də rast gəlirik. Onun fikrincə, iki tip modallıq var: qrammatik və leksik vasitələrlə nizamlanmış sözləm modallığı və mətn modallığı. Mətn modallığı “xüsusi tərzdə tətbiq edilən bu vasitələrdən başqa, həm də qəhrəmanların xarakteristikasında, sözləmin predikativ və relyativ parçalarının özünəməxsus şəkildə paylanması, sentensiyalarda, mülahizələrdə, mətnin ayrı-ayrı hissələrində aktualaşmasında və bir sıra başqa vasitələrdə realizə olunur”. Müxtəlif növ mətnlərin modallıq dərəcəsinə fərqləri izləyən müəllif bədii nəsrin təhlili əsasında sözləm modallıq kateqoriyasının mətn modallıq kateqoriyasına keçməsinə göstərir.

Modallıq kateqoriyasının mətnə yaranan yeni ifadə vasitələrinin və ona cümlədən gələn vasitələrin qarşılıqlı təsiri və kəsişməsi mətnin xüsusi modal polifonizmini yaradır, özü də hər dəfə bu və ya digər fikir ifadəçiləri özünəməxsus tərzdə bölünür və bütün mətni, onun ümumi modal tərtibatını dəstəkləyən modal “tor” yaradır. Təsadüfi deyil ki, modallıq kateqoriyası mətnin tamlıq əlamətlərindən birinə aid edilir.²

Beləliklə, modallıq kateqoriyası mətnə və mətn vasitəsilə tədqiq olunmalıdır. Belə tədqiqatın məqsədyönlülüüyü bundadır ki, birincisi, daha aşağı səviyyədə rast gəlinən modal vasitələrin funksional imkanlarını yalnız mətn səviyyəsində aşkar etmək və özünəməxsus istifadəsini açıqlamaq mümkündür.

İkincisi, ayrıca cümlələrdə qeyd olunmayan modallıq kateqoriyası ifadəçilərinin realizəsini yalnız mətnin fonunda izləmək olar. Nəhayət, mətni təşkil edən cümlələrin modal spesifikasını yalnız mətn perspektivində daha dərinədən dərk etmək və adekvat təsvir etmək

---

¹ Москальская О.И. Грамматика текста. М.: Высшая школа, 1981, с.117.

² Леонтьев А. А. Признаки связности и цельности текста // Лингвистика текста. М., 1976, с. 66.

mümkündür. Bu kateqoriyanın əsl təbiəti və mahiyyəti tam dolğunluğu ilə yalnız mətn səviyyəsində açılır və onun funksional realizəsinin qanunauyğunluqları üzə çıxır.

Müxtəlif növ mətnlərdə modallığın qədəri fərqli olur. O, poetik mətnlərdə, eləcə də bədii əsərlərdə ən yüksək olur. Qeyd olunur ki, köşə yazılarında və publisistik məqalələrdə də modallıq aşkar təzahür edir. Lakin ehtirassızlıq, məntiqilik, dəlilləşdirmə kimi keyfiyyətlərin aparıcı olduğu elmi mətnlərdə modallıq xeyli azdır. Modallığın qədəri müxtəlif şəraitlərdən asılı olaraq dəyişə bilər. Bunların sırasında müəllifin fərdi üslubu, praqmatik məqsəd, təsvir obyektinə və b. göstərmək olar.

İ.R.Qalperinin modallıq nəzəriyyəsindən çıxış edərək bu nəticəyə gəlmək olar ki, məntənsentrik konsepsiyada modallıq müəllifin deyilənə münasibətini ifadə edən mətn kateqoriyası kimi başa düşülür, yəni mətnin interpretasiyası üçün yalnız subyektiv modallıq relevantdir. Bu anlamda subyektiv modallıq ən sıx tərzdə “nəzər nöqtəsi” anlayışı ilə bağlıdır.

Birinci fəslin sonuncu - *beşinci yarımfaslı* “*Qiyətləndirmə və subyektiv modallıq anlayışlarının qarşılıqlı nisbəti*” başlığı altında verilmişdir. Subyektiv modallığın məna zəmini sözün ən geniş mənasında qiymətləndirmədir (həm rəsonal, həm də emosional). Buna görə də subyektiv modallıqdan danışanda istər-istəməz qiymətləndirmə məsələsinə müraciət etməliyik. Müəllif mövqeyi, hər hansı hadisə və ya predmetə münasibətin bildirilməsi bilavasitə onun qiymətləndirilməsi ilə bağlıdır. Qiymətləndirmənin əsasında iki müqayisə edilən tərəf – qiymətləndirmənin subyektinə və obyektinə və bir də “yaxşı/pis” mənaları daşıyan qiymətləndirmə münasibəti durur. Beləliklə, qiymət belə bir modal çərçivəyə malikdir: subyekt – obyekt – predikat. Bu düsturda predikat aşağıdakı əlamətlərə malikdir: “emotivlik” və ya “qiymətləndirilməlik” - yaxşı/pis əlaməti üzrə münasibət; emosionallıq/rəsonallıq, affektivlik. Qiymətin modallıq çərçivəsinə həmin sosisumda mövcud olan qiymətlər şkalası daxildir. Qiymətin modal çərçivəsinin bu elementləri məntiqdəki qiymətləndirmə komponentlərinə – subyekt, obyekt və qiymətləndirmənin əsası – müvafiqdir.¹

“Qiymətin ən mühüm xüsusiyyəti onda obyektiv amillə əlaqədə olan subyektiv amilin həmişə olmasıdır”.²

Subyektiv komponentdə qiymətləndirmənin subyektinin onun obyektinə müsbət və ya mənfə münasibəti olur: xoşu gəlir/gəlmir; qiymətləndirir/qiymətləndirmir; təqdir edir/etmir və s. Qiymətləndirmənin

¹ Ивин А.А. Основания логики оценок. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1970, 230 с.

² Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. М.: Наука, 1985, с. 22.

obyektiv komponentinə gəldikdə isə, o, predmet və ya hadisənin öz xüsusiyyətlərinə əsaslanır. Məsələn, su istidir/soyuqdur. Burada həm suyun xüsusiyyəti, həm də subyektin duyğuları nəzərdə tutulur.

Qiymət, hər şeydən əvvəl, dilin məntiqi səviyyəsinə xasdır. Bizim üçün tədqiqatımızda Q.Y.Solqanikin konsepsiyası maraqlı görünür. O, qəzet leksikasını tədqiq edərək onu müsbət qiymətləndiriciyə, mənfi qiymətləndiriciyə və modal qiymətləndiriciyə bölür.¹

Müsbət qiymətləndirici sözlər müsbət qiymət ifadə etməklə funksional vəhdətlə və yekcins semantik-stilistik keyfiyyətlərlə səciyyələnirlər (yaxşı qonşuluq, sülhsevər, yaratmaq, möhtəşəmlik). Mənfi qiymətləndirici sözlər mənfi qiymətləndirmə funksiyasını yerinə yetirirlər (müflisləşmə, görünməmiş, xoşagəlməz). Modal qiymətləndirici sözlər semantik strukturu mürəkkəb, ikiqanlı yönümü olanlardır. Bu kimi sözlər bu və ya digər kontekstdə işlədilərək müsbət və ya mənfi yönüm kəsb edirlər (dram, faciə, zəncir, qandal).

Tədqiqatın **“Diskursun əmələ gəlməsində subyektiv modallığın rolu və ifadə vasitələri”** adlı **ikinci fəsl**i üç yarımfəsildən təşkil olunmuşdur. *Birinci yarımfəsil “Diskursun növləri, onlarda subyektiv modallığın fərqli təzahürü”* adlanır. Diskursun təsnifatını vermək cəhdləri yetərincə olsa da, onlarda da fərqli və hətta bir-birinə zidd məqamlar yox deyil. Belə ki, diskurs əhatə dairəsinin genişliyinə görə, yaxud müəyyən peşə sahələri üzrə (siyasi diskurs, hərbi diskurs, pedaqoji diskurs və s.) təsnifatlanır və ya üslublarla az qala eyniləşdirilir (elmi diskurs, ədəbi-bədii diskurs, publisistik diskurs və s.). Bu kimi bölgülərin bir qismini nəzərdən keçirək.

1. Geniş mənada diskurs müəyyən zaman, məkan və s. kontekstdə kommunikativ hərəkət prosesində danışıqla dinləyən arasında baş verən kommunikativ hadisədir. Bu kommunikativ hadisə şifahi, yazılı, verbal və qeyri-verbal tərkibli ola bilər. Ən adi misal: məişət danışıqı, məsələn, həkimlə xəstə arasında söhbət, qəzetin və ya internetdəki informasiyanın oxunması.

2. Dar mənada diskurs yalnız kommunikativ hərəkətin verbal hissəsidir. Bu mənada o, əsas etibarilə mətnlə eyniləşdirilir. Bu yanaşmaya görə, diskurs anlayışı kommunikativ hərəkətin bitmiş və ya davam etməkdə olan “məhsulu”nu, yazılı və ya şifahi nitqin nəticəsini bildirir. Yəni bu yanaşmada diskurs ən ümumi şəkildə kommunikativ hərəkətin yazılı və ya şifahi verbal məhsulu kimi nəzərdən keçirilir.

---

¹ Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи. Воронеж: Изд-во Воронеж, ун-та, 1985, s.17-32.

3. Diskurs konkret danışığı bildirir, yəni həm geniş mənada, həm dar mənada diskurs həmşə konkret şəraitdə və konkret kontekstdə olan konkret obyektlərə aid olur. Məsələn, “bu diskurs”, “onun diskursu”, “sənin diskursun” və s.

4. Diskursun janr kimi götürülməsi də nadir hadisə deyil. Diskurs həqiqətən də bir sıra hallarda müəyyən janrın ifadə olunması üçün istifadə olunur. Məsələn, “xəbər diskursu”, “elmi diskurs”, “siyasi diskurs”. Bu baxımdan diskurs anlayışı əslində “institusional diskurs” anlayışına yaxın mənada işlədilir.

5. Diskurs sosial formasiya kimi də mənalandırılır. Bu mənada diskurs anlayışı müəyyən spesifik tarixi dövrə, sosial birliyə və ya bütöv bir mədəniyyətə aid olur. Burada terminoloji qarışıqlıq təzahür edir. Məsələn, “kommunist diskursu”, “burjua diskursu” kimi anlayışlar işlədilir ki, bu da əvvəllər işlədilən anlayışların hazırda “dəb xatirinə” dəyişdirilməsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Diskursun bu qısa sadalamada verdiyimiz növləri məfhumun nə qədər geniş və yetərincə qeyri-müəyyən sərhətlərə malik olduğunu göstərir və hər dəfə diskurs anlayışına müraciətdə onun mənə tutumunu dəqiqləşdirməyin vacibliyini önəmli edir. Bundan başqa, subyektiv modallığın diskursun formalaşmasında yerini və rolunu aydınlaşdırmaq istədikdə də bu dəqiqləşdirmə aparılmalıdır, çünki hər konkret yaşmada modallığı formalaşdıran, yaradan vahidlərə yaşmamızı da dəqiqləşdirməli oluruq.

Subyektiv modallıq daha çox bədii və publisistik üslublarda olan diskurslarda özünə yer alır və bu da söyləmədə əks etdirilən həyat hadisəsinə subyektiv yaşmanın olmasından irəli gəlir. Dissertasiyanın ikinci fəslinin *ikinci yarım fəsli “Ədəbi-bədii diskursun yaranmasında subyektiv modallığın rolu və ifadə vasitələri”* başlığı altında verilmişdir. Bildiyimiz kimi, bədii ədəbiyyatın və bundan çıxış edərək bədii diskursun üç növü fərqləndirilir: lirik, epik və dramatik. Lirik növün əsas xüsusiyyəti onda subyektiv modallığın əsas yer almasıdır. Bu diskursda zaman və məkan “vəhdəti” mövcuddur. Bu isə o deməkdir ki, bu diskursda təhkiyə anı ilə haqqında söhbət gedən məqam üst-üstə düşür, yəni diskursun nə vaxt yaradılmasından asılı olmayaraq, onun qavranılma anında təhkiyə sanki indicə və bu yerdə gedir.

Məhz lirikada müəllif üslubu, milli üslub, cərəyan və məktəb üslubu daha bariz göründüyündən bu diskursda “mən” və “qeyri-mən”i fərqləndirmək, onların arasında sərhəd qoymaq, subyektiv qiymətləndirməni obyektiv qiymətləndirmədən ayırmaq çətin olur. Sözügedən yarım fəsildə

Azərbaycan və ingilis poeziyası üzrə nümunələr əsasında bədii diskursun yaranmasında subyektiv modallığın rolu üzə çıxarılmışdır. Səməd Vurğunun “Dünya” şeirinin bir bəndini diqqət mərkəzinə gətirək:

*Ulduzlar havanın bağırını dəlidir,
Qayalı dağlardan duman yüksəlir.
Xəyalım gecəni salama gəlir,
Çapırdır atını birbaşa dünya.¹*

Bəndin hər bir sətiri, hər bitkin sintaktik konstruksiyası predikasiya baxımından obyektiv modallığın önə çəkilməsini tələb edir. Belə ki, durğu işarələri baxımından (tamamlanma mənasında) iki cümlə fərqləndirmək mümkün olduğu halda, sətirin hər biri müstəqil söyləm qismində çıxış edir və özünün mübtədə və xəbərinin olması baxımından onların bitkin bir fikri ifadə etdiyini göstərmək olar. İlk nəzərdən adi təhkiyə gedir. İlk iki sətirdə təhkiyəçinin lirik qəhrəmanın özü olduğu təəssüratı yaranmır. Yalnız üçüncü sətirdə mənsubiyyət şəkilçisinin işlədilməsi (xəyalım) lirik qəhrəmanla təhkiyəçini eyniləşdirməyə imkan verir. Dördüncü sətirdə mövzu dəyişir, ilk nəzərdən tamam başqa “reallıq” ön plana çıxır. Söylənilənin reallığa münasibəti baxımında nəzərdən keçirilən diskursda obyektiv modallığın olmasını söyləmək mümkündürsə, əks olunan reallığın müəllif təxəyyülü baxımından yaradılması, real aləmdəki gerçəkliyin bilavasitə əksi olmayıb, özündə yaradılma məqamında müəllif münasibətini – qiymətləndirməni – daşdığından, istər-istəməz diskursda subyektiv modallığın mövcudluğunu söyləmək lazım gəlir. Doğrudan da, konkret fərd (təhkiyəçi və ya lirik qəhrəman) tərəfindən qiymətləndirmə varsa, söyləmin bütün qrammatik göstəricilərinə baxmayaraq (predikatın xəbər formasında olması), subyektiv modallığın üstünlük təşkil etdiyini vurğulamaq lazım gəlir. Bütövlükdə isə nəzərdən keçirilən poetik (bədii) diskursda az sözlə elə geniş mənzərə yaradılmışdır ki, bu arxa planda olan və heç də hər oxucuya (dinləyiciyə) açılmayan “reallıq” diskursun çoxmənalılığından, mənalılarının çoxqatlılığından və hətta dil daşıyıcısının belə həmin diskursu qavramaq üçün müəyyən səviyyədə hazırlığının tələb olunmasından danışmağa əsas verir.

Subyektiv modallığın növlərindən biri kimi kinayə modallığı fərqləndirilir. Bu növ həm bədii diskursda, həm publisistik diskursda, həm də şifahi nitqdə özünə geniş yer alır. Qeyd olunur ki, “həyatımızda ümumi tendensiya kimi hiss olunmadan yaranmış düşüncə tərzli olmuş”² kinayə modallığı adi danışq nitqində, ədəbiyyat və kinoda, reklamda və qəzet

¹ Səməd Vurğun. Dünya / Gəlimli gedimli dünya. Bakı, Gənclik, 1979, 120 s.

² <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/281/2/urgu0225s.pdf>

səhifələrində müəyyən yer tutmuşdur.¹ Postmodernist mentalitetinin fərqləndirici əlaməti olan kinayə koloriti mətnlərin bir çox tipi üçün səciyyəvi olur. Kinayənin əsas funksiyasını – gülüş altında şübhənin, mənfii qiymətləndirmənin ifadə edilməsini - gerçəkliyə tənqidi münasibətin ən aktual aləti adlandırmaq olar.

Bədii diskursda kinayənin yaradılma vasitələri ən müxtəlif ola bilər. Onları bütün zənginliyində M.Ə.Sabir yaradıcılığında görmək olar. Şairin “Ata nəsihəti” şeirindən bir parçanı nəzərdən keçirək:

Bəsdir, ey oğul, boş yerə bu elmə çalışma,

Qanın tələf oldu!

Gündüz, gecə səy eyləyibən dərsə alışma,

Canın tələf oldu!

Sabir poeziyasını oxuyan dil daşıyıcısı onun “çalışma”, “alışma” və s. dedikdə deyilənin əksini nəzərdə tutduğunu, yəni elmə, maarifə səslədiyini anlayır. Dil daşıyıcısı olmayan bu kinayəni anlama bilmir. Özü də bu yerdə ona nə söz ehtiyatı (sözlərin leksik mənasını bilməsi), nə də qrammatik qaydaları bilməsi kömək edə bilmir. Bu tezis bütün hallarda özünü doğruldur – istər məhəbbət, təbiət (mənzərə), istər fəlsəfi lirikaya tətbiqən, istərsə də satiraya. Çünki diskursda modallıq yalnız leksik və ya qrammatik vasitələrlə ifadə olunmur. Modallıq onu ifadə edən kompleks vasitələr dəstidir və hər dəfə bu dəstin tərkibi fərqli ola bilər. Həm də nəzərə alınmalıdır ki, deyimi söyləyənin çatdırdığı diskursun qavranılması da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə deyək: söyləyənin fikri çatdırılan şifrələnmiş mesajdırsa, həmin fikri açmaq üçün onu qəbul etməyə hazır olmaq, ən azı şifri bilmək lazımdır. Bunu görkəmli Amerika şairi Emili Dikinsonun əsərlərinin timsalında nəzərdən keçirək.

Emili Dikinson Amerika poeziyasında özünəməxsus yeri olan şairdir. Onun həyatı ilə əsərlərində əks olunan aləm arasında yaranan kəskin təzad onun şeirlərində söylənilənləri birmənalı qəbul etməyə imkan vermir. Şairənin dediklərini, çatdırmaq istədiklərini qavramaq üçün onun əsərlərinin poetikasına müraciət etmək, əsas diqqəti onların fərqli xüsusiyyətləri üzərində cəmləmək lazım gəlir. Yəni Dikinson şeirinin poetikasının fərdi, fərqləndirici xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilməklə onun subyektiv mövqeyi və dediklərindən irəli gələn obyektiv ideya müəyyənləşdirilə bilər.

The Soul selects her own Society -

Then - shuts the Door -

To her divine Majority -

Present no more -

---

¹ <http://www.nauka-shop.com/mod/shop/productID/17048/>

Dikinson poeziyasında və o cümlədən nəzərdən keçirdiyimiz şeirdə adi insani hissdən çox, ali məhəbbətdən, ilahi eşqdən söhbət gedə bilər və bu məqamı açıqlamaq, dərk etmək üçün istər-istəməz Şərq mistiklərinin yaradıcılığına müraciət etmək, paralellər apararaq Həqiqətə yetmək lazım gəlir. Bunu söyləməyə onun Amerika transendental poeziyasına yaxın olması əsas verir. Bundan başqa, Dickinson şeirini bədii diskurs nümunəsi kimi qavramaq, bütün dərinliyinə varmaq, onu bütün incəliklərinə qədər anlamaq üçün onun həm qrammatik, həm leksik özəllikləri nəzərdən keçirilməli və o, dövrün və bəşər bədii diskursunun kontekstində götürülməlidir.

Dikinson poeziyasının dili öz dövrü üçün çox cəsarətli idi. O, şeirlərində neologizmlərdən, elmi terminlərdən, gündəlik həyatda və məişətdə işlədilən sözlərdən kifayət qədər geniş istifadə etmişdir. Əsərlərində tez-tez inversiyaya yer verən Dickinson, latın və yunan mənşəli sözləri anqlosaks sözləri ilə qarşılaşdırır. Onun bir çox şeirləri formaca tapmacanı andırır. Şeirlərindəki gözlənilməz metaforlar poetik fikrin mahiyyətini açmaq və ya çatdırmaq cəhdidir. Metafordan istifadə yolu ilə bir əşya üzərinə müxtəlif əlamət və keyfiyyət köçürmək mümkün olduğundan məcazın bu növü şeirin emosional gücünün artmasında ciddi əhəmiyyət kəsb edir. Dickinson bədii sualın köməyi ilə güclü emosiya yaratmağın, şeirin bədii təsvirini artırmağın mümkün olduğunu nəzərə alaraq, bəzən bu və ya digər fiziki təamlığı da sual əsasında verməyə çalışır. Eyni zamanda şairə, bir-birinə zidd olan sözlərlə hadisələr və əhvali-ruhiyyəni çatdırmaqla şeirlərində təzadlı fikirləri canlandırır.

Subyektivliyi və ya subyektiv modallığı yaradan vasitələr əsas etibarilə dilçilərin daha çox obyektiv modallığı formalaşdıran vasitələrə aid etdikləridir. Bu isə bir daha göstərir ki, diskursda (yalnız mətndə yox) subyektiv modallığın ifadə vasitələrini sırf qrammatik vasitələrlə məhdudlaşdırmaq olmaz. Onların sırasına dil vahidləri ilə yanaşı, dil xarici vahidlər də daxildir.

Dissertasiyanın ikinci fəslinin sonuncu - *üçüncü yarımfəsil* "*Publisistik diskursun növləri və onlarda subyektiv modallığın ifadə üsulları*"ndan bəhs edir. Publisistik diskurs dedikdə ən müxtəlif mövzularda olub müəyyən kommunikativ situasiyanı əks etdirən və məqsədyönlü sosial təsirə malik xəbər və analitik janrlarda publisistik mətnlərin məcmusu başa düşülür. Publisistik diskursun mühüm əhəmiyyəti "ekspressiya və standartın" adresata təsir funksiyası və xəbər funksiyası ilə şərtlənən "növbələşməsidir".¹ Bu və ya digər funksiyanın üstünlük təşkil

---

¹ Костомаров, В. Г. Русский язык на газетной полосе. М.: 1971, 68с.

etməsindən asılı olaraq qəzet mətnlərində xəbər və təsir edən analitik mətnlər fərqləndirilir.¹ Bu zaman mətn modallığı fərqli şəkildə təzahür edir: “mətnlərin bir qisminə obyektiv qiymətləndirmə üstünlük təşkil edir və ya yeganə mümkün variant olur (hər şeydən öncə, elmi, işgüzar, xəbər mətnlərində), başqalarında isə, əksinə, şəxsi, fərdi qiymətləndirmə üstünlük təşkil edir (xüsusilə bədii, reklam və analitik mətnlərdə)”².

Müasir publisistik diskursun səciyyəvi əlaməti sadəcə oxucunun informasiyalaşdırılması deyil, onda alınmış informasiyaya müəyyən münasibətin formalaşdırılması olduğundan, təsiredici funksiya bir sıra hallarda aşkar “manipulyasiya” çaları kəsb edir ki, bu da onu istənilən digər nitq təsiri fonunda fərqləndirir.³ Müasir qəzet mətnlərinin məhz bu bariz görünən pragmatik yönümlüüyü jurnalist mətninin pragmatik potensialını maksimum gücləndirən modal vasitələrin seçim özəlliyini müəyyənləşdirir.

Publisistika janrları çox geniş diapazonlu olduğundan, onlarda modallığın təzahürü də çox rəngarəngdir. İnformasiya janrlarında müəllifin özəlliyi yalnız dolayısıyla və çox zəif təzahür edir. Azərbaycan və ingilis dillərində qısa xəbərləri nəzərdən keçirək:

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Uruqvay Şərq Respublikasının Prezidenti Xose Muxikaya təbrik məktubu ünvanlayıb.

Təbrikdə deyilir: “Uruqvay Şərq Respublikasının milli bayramı - Müstəqillik günü münasibətilə Sizə və xalqınıza öz adımdan və Azərbaycan xalqı adından ən səmimi təbriklərimi yetirirəm.

*Bu əlamətdar gündə Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Uruqvay xalqına sülh və rifah diləyirəm”*⁴.

Barack Obama sent a congratulatory letter to President of Uzbekistan Islam Karimov.

*In his letter, the US President on behalf of all Americans congratulated the head of the state and all people of Uzbekistan with the Independence Day.*⁵

---

¹ Потсар А.Н. Авторское начало в текстах массовой коммуникации // Русская речь в СМИ: Стилистический аспект. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2007, s. 82-83.

² Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материалах креолизованных текстов). М.: Академия, 2003, 30 с.

³ Кормилицына М.А. Активизация фигуры говорящего в структуре высказывания // Русский язык и русистика в современном культурном пространстве. Екатеринбург.; Уральский гос. ун-т, 1999, s.71-74; Володина Г.И. Функционирование конструкций со значением возможности и долженствования действия. М., 1975; Петров Н. Е. Модальные слова в якутском языке. Новосибирск, Наука, 1984, 207 с.

⁴ <http://kaspi.az/news.php?id=15848>

⁵ <http://www.press-service.uz/en/document/4828/>

Gördüyümüz kimi, bu yazılarda konkret informasiya çatdırılır. Deyilənə, söyləmin məzmununa münasibət, qiymətləndirmə yoxdur.

Analitik yazılarda təhlil, “tədqiq” gedir. Analitik jurnalist əldə olan faktlar arasındakı ilk nəzərdən görünməyən əlaqələrin, bağların aşkarlanması ilə məşğul olur, onların arasındakı səbəb-məqsəd əlaqələrini üzə çıxarır, qiymətləndirir, proqnozlar verir. Bir analitik yazını nəzərdən keçirək.

Qulu Məhərrəmli

Mənəvi düşkünlük sindromu insan psixikasını zədələyir, mənəvi abır-həyanın və ləyaqət hissənin aşınmasını stimullaşdırır...

“Mən yalnız bir zülmkar tanıyıram – bu, vicdanın sakit səsidir”.

Mahatma Qandi

“Sovet həyat tərzinin tarixi gündən-günə şişib dolan həyasızlıq tarixidir” ...¹

Analitik yazının əsas qayəsi çox vaxt başlıqdan və ya başlıqaltından bilinir. Bunun əsas səbəbi yazının əvvəlindən başlayaraq oxucunun diqqətini əsas mətləbə cəlb etmək, onun diqqətini çəkməklə bağlıdır. Qulu Məhərrəmlinin yuxarıdakı məqaləsi “Mənəvi düşkünlük sindromu” adlanır. Başlıqda həm qoyulan problem nəzərə çatdırılır və eyni zamanda başlıq məqaləyə verilmiş üç epigrafdan birincinin əvvəlidir. Beləliklə, müəllif artıq başlıq və epigraflar vasitəsilə mövqeyini bildirir və məqalənin gedişində həm problemi çözləyir, həm də müxtəlif dövrləri qiymətləndirərək müəyyən nəticəyə gəlir və yaşadığı dövrü bu prizmadan qiymətləndirir. Məqalədə subyektiv modallıq bariz görünür. Lakin o, müəyyən qrammatik və leksik vasitələrdən çox, müəllifin mövqeyi və söyləmin predmetinə verilən qiymətlər və şərhlər hesabına yaradılır. Bu isə o deməkdir ki, bu diskursda subyektiv modallıq müəllifin aktiv həyat mövqeyinin verilməsi, müəllif obrazının yazının əvvəlindən axırına qədər fəal qalması hesabına yaradılır. Qrammatik baxımdan cümlələrin əksəriyyəti obyektiv modallığın ifadəsi kimi qiymətləndirilə bildiyi halda, onların vəhdəti diskursda subyektiv modallığı yaradır və bu da, artıq qeyd etdiyimiz kimi, müəllif mövqeyi və müəllif qiymətləndirməsi hesabına yaradılır.

What's appropriate discipline? Opposing view

Jared Pingleton 8:36 p.m. EDT September 18, 2014

Mild spanking is part of guiding and encouraging our children.

The line between reasonable discipline and abuse is a bright and unmistakable one. Discipline centers on the best interests of the child, is administered out of love , and leaves no scars – physical or emotional.

¹ <http://www.ayna.az/2014/menevi-duskunluk-sindromu/>

Abuse, on the other hand, is punitive, damaging and devastating to its victims.

Most parents are committed to raising healthy, well-adjusted children. To do that, they must balance love and control, establishing a firm foundation of affirmation and acceptance accompanied by clear boundaries and guidelines. Helping children learn to stay within those limits – for the benefit of themselves and others – is one of the greatest challenges in parenting...¹

Məqalədə tərbiyə məsələlərinə münasibət bildirilir. Artıq bu məqam subyektiv modallığın yazıda özünə yer ala biləcəyini göstərir. Qısa xəbərdən fərqli olaraq, burada fərqli fikirlər, problemə tamamilə bir-birinin əksi olan münasibətlərin səsləndirilməsi məqsədi güdülür. Buna görə də başlıq məqalənin məzmununa aydınlıq gətirmir, yalnız söhbətin hansı problemdən gedəcəyini vurğulayır. Bununla yanaşı, müəllif başlıqaltı yazıda məqalənin sonunda gələcəyi nəticəni qısaca bildirir və oxucuya yazını oxuyub həmin fikrin necə əsaslandırıldığını öyrənmək qalır.

Bədii-publisistik janrlarda jurnalistin “MƏN”i ön plana çıxır. O, gerçəkliyi emosional-obrazlı şəkildə əks etdirir, bu zaman bədii ümumiləşdirməyə müraciət edir və bunu elə edir ki, real hadisələrin təhrif olunmasına yol verilməsin.

Dissertasiyanın “**Nəticə**” hissəsində aşağıdakı müddəalar ümumiləşdirilir:

1. Dilçilikdə modallıq dar və geniş mənalarda nəzərdən keçirilir. Birinci halda modallıq mülahizənin məntiqi modallığı səviyyəsində götürülür və formal məntiqə aid olan mümkünlük, zərurilik, gerçəklik mənaları ilə məhdudlaşdırılır. Geniş mənada isə göstərilənlərlə yanaşı, həm də reallıq və irrealıq, səhihlik, ehtimallıq, arzu, təsdiq və inkar və bir sıra başqa mənalar da götürülür.

2. Diskurs səviyyəsində nəzərdən keçirdikdə qrammatik səviyyədəki obyektiv modallıq subyektiv kimi və subyektiv modallıq obyektiv kimi (xüsusilə də əbədi-bədii diskursda) qiymətləndirilə bilər. Bu isə modallığın yalnız qrammatika səviyyəsində nəzərdən keçirilməsinin yetərli olmadığını göstərir.

3. Modallıq hadisəsini leksik, qrammatik, mətn və diskurs səviyyəsində nəzərdən keçirmək olar. Sintaktik səviyyədə bu hadisə predikativliklə sıx bağlıdır, lakin ondan xeyli genişdir. Predikativlik modallığın meydana çıxmasında iştirak edir, lakin onunla identik deyil. Predikativlik sintaksis səviyyəsində modallığın yaradılma vasitəsidir,

---

¹ www.usatoday.com/story/opinion/2014/09/18

amma yeganə ifadə vasitəsi deyil, çünki predikativliyin iştirakı olmadan da modallıq yaradıla bilər.

4. Mətn və diskurs səviyyəsində modallığı nəzərdən keçirdikdə tədqiqatçıların bir qismi onları identik hadisələr kimi qiymətləndirirlər. Mətn diskursun tərkib hissəsi olduğundan diskurs birmənalı şəkildə mətndən daha geniş anlayışdır və bu da göstərir ki, mətnin modallığı ilə diskursun modallığı arasında fərq var. Bu onların ifadə vasitələrində də özünü göstərir. Diskursda deyim situasiyası, tərz və qeyri-dil ünsürləri də modallığın yaradılma vasitələri qismində çıxış etdiyindən, diskursun modallığı mətnin modallığından daha geniş hadisədir.

5. Mütəxəssislər arasında əsas fikir müxalifliyi doğuran subyektiv modallıq bu və ya digər dərəcədə bilavasitə “qiymətləndirmə” ilə əlaqədardır və bu “qiymətləndirmə” ən müxtəlif vasitələrlə (leksik vasitələrin seçilməsi, cümlədə söz sırası (əgər konkret dildə cümlə üzvünün yeri mütləq deyilsə), çatdırılan fikrin açıqlanma yönümü, qeyri-dil vasitələri, deyim situasiyası) həyata keçirilir.

6. Məlum hadisədən istifadə yolu ilə naməlumun öyrənilməsi prinsipindən istifadə diskursun və onun formalaşmasında modallığın rolunun müəyyənləşdirilməsində də istifadə oluna bilər. Belə ki, funksional üslubların xeyli geniş tədqiq olunduğu nəzərə alınsa, diskurslarda obyektiv və subyektiv modallıqların iştirak səviyyəsi ilə diskursun növü (funksional üslub baxımından) arasında bağlılıq olduğunu qəbul edərək diskursu daha ətraflı öyrənmək mümkündür.

7. Publisistik diskursun xəbər növündə obyektiv modallıq üstünlük təşkil edirsə, analitik və bədii publisistik növlərində subyektiv modallıq üstünlük təşkil edir və bu da bilavasitə müəllif (təhkiyəçi, danışan) obrazının iştirak səviyyəsi və deyilənə münasibəti məsələsi ilə əlaqədardır.

8. Ədəbi-bədii diskursun formalaşmasında əsas yer subyektiv modallığa məxsusdur. Lirik növlərdə bu daha bariz görünür, epik və dramatik növlərdə isə bir qədər fərqli nəzərə çarpır ki, bu da yenə də müəllif obrazının iştirak səviyyəsi ilə izah oluna bilər. Lirik növdə təhkiyəçi bilavasitə “qiymətləndirmə” aparır, münasibət bildirir ki, bu da subyektiv modallığın əsas xüsusiyyətidir. Epik və dramatik növlərdə bu məqam fərqlidir.

Dissertasiya işinin ümumi məzmunu müəllifin aşağıda göstərilən məqalə və tezislərində öz əksini tapmışdır:

1. Diskurs və modallıq probleminə dair bəzi qeydlər // Azərbaycanca Xarici Dillər. Bakı: Elmi-metodik və ictimai-publisistik jurnal, 2013, №2, s.57-61

2. Modallıq anlayışına dair // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2014, №1, s.149-155
3. Predikativlik və modallıq əlaqəsinə müasir prizmadan baxış // Respublika elmi-praktik konfransının materialları. Bakı: ADU, 2014, s.31-33
4. Различные подходы к проблеме модальности текста // Филологичны науки. Полтава: Збірник науки, 2014, №19, s.80-86
5. The various inclinations to the questions of modality and discourse // International Journal of English Linguistics. Canada: Canadian center of science and education, 2015, Vol.5, №2, p. 165-170
6. Ədəbi-bədii diskursun yaranmasında subyektiv modallığın rolu // Filologiya məsələləri. Bakı: Nurlan, 2015, №4, s.226-234
7. Publisistik diskursunda subyektiv modallığın ifadəsi// Tərcümə elm və incəsənət kimi Məqalələr toplusu , Bakı, Qərb Universiteti, 2016 s. 113-115
8. Subyektiv modallıq məsələsinə yeni baxış. Kognitiv və Tətbiqi Dilçiliyin aktual problemləri adlı Beynəlxalq elmi konfransın tezisləri. Bakı, ADU, 2016, s. 115-116.
9. Publitik diskurs və subyektiv modallıq. Bakı, Slavyan Universiteti, Tağıyev oxuları. Bakı, 2016, s. 34-40
10. “Qiymətləndirmə” və subyektiv modallıq probleminə dair. Bakı Slavyan Univrsiteti; Humanitar Elmlərin öyrənilməsinin Aktual problemləri, Bakı, Mütərcim, 2016, s. 74-78

**Роль модальности в формировании дискурса
(на материале английского и азербайджанского языков)**

РЕЗЮМЕ

В диссертации на материале английского и азербайджанского языков рассматривается роль модальности в формировании дискурса. Работа состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы.

Во **введении** обосновывается актуальность темы, определяются цель и задачи, объект, предмет, методы исследования, даются основная гипотеза, научная новизна и практическое значение работы, указываются основные положения, вынесенные на защиту.

Первая глава, которая называется **“Модальность и дискурс: своеобразие и взаимоотношения”**, носит теоретический характер. В ней широко анализируются и исследуются различные подходы к таким проблемам, как модальность и предикативность, текст и дискурс. В данной главе также затрагивается проблема взаимопроникновения и соотношения “оценки” и “субъективной модальности”.

Вторая глава называется **“Роль субъективной модальности в формировании дискурса и средства ее выражения”**. Здесь на материале английского и азербайджанского языков анализируются роль модальности в формировании художественно-публицистического и публицистического дискурсов и средства выражения этой модальности. Выяснилось, что если в информационном виде публицистического дискурса преобладает объективная модальность, то в аналитической и художественной публицистике преобладает субъективная модальность. И в формировании литературно-художественного дискурса основная роль принадлежит субъективной модальности. Это наиболее четко проявляется в образцах лирического рода, а в эпических и драматических произведениях проявляется несколько иначе, что так или иначе зависит от степени участия образа автора-повествователя.

В **заключении** подводятся итоги и обобщаются основные положения исследования.

**The Role of Modality in the Formation of the Discourse
(On the Materials of English and Azerbaijani Languages)**

SUMMARY

The thesis is devoted to the role of modality in the formation of the discourse. It consists of an introduction, two chapters, a conclusion, and the list of references.

The **introduction** substantiates the topicality of the theme, sets its aims, objectives, as well as its hypothesis, embraces the methods of investigation, represents its theoretical and practical significance, and also frames the structure of the thesis.

The **first chapter** titled “**The Modality and Discourse: originality and relationship**” covers theoretical framework and contains different approaches to the issues such as the modality and the predicativity, the text and discourse. The interrelation between “the assessment” and “the subjective modality” has also been touched upon here.

The **second chapter** entitled “**The role of the subjective modality in the formation of the discourse and its means of expression**”. It has been analyzed the modality in the formation of the artistic- journalistic discourse on the original materials of the English and Azerbaijani languages. It was revealed that, if in the journalistic information types discourse is dominated by the objective modality, but in the analytical and artistic journalism prevail subjective modality. The researcher came to the conclusion that the main role belongs to the subjective modality in the formation of the literary-artistic discourse.

The **conclusion** of the thesis summarizes the essential results of the research.

Kağız formatı: 60/84 16/1

Sayı: 100

AMEA-nın mətbəəsində çap olunmuşdur

На правах рукописи

ФИДАН САМИР кызы САЛИМОВА

**РОЛЬ МОДАЛЬНОСТИ В ФОРМИРОВАНИИ ДИСКУРСА
(На материале английского и азербайджанского языков)**

5704.01 – Теория языка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии**

БАКУ – 2017

